

ΕΒΔΟΜΟ ΜΘΗΜΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Το μαγειρικό τρίγωνο: η μικρή πραγματεία γαστρονομικής εθνολογίας και η συνεισφορά του δορισμού του Claude Levi-Strauss

Η συμβολή του Claude Levi-Strauss στην ανθρωπολογία είναι αναμφισβήτητα τεράστια.¹ Το πολυσύνθετο έργο του συμπυκνώνει τη γαλλική φιλοσοφική παράδοση του J.J. Rousseau, την κοινωνιολογία των E. Durkheim και του M. Mauss, αλλά και την αμερικανική πολιτισμική ανθρωπολογία του F. Boas και τον μαρξισμό. Έχει δανειστεί μοντέλα από τα μαθηματικά και την Κυβερνητική, ενώ καταλυτική είναι στη θεωρία του η επίδραση της δομικής γλωσσολογίας του R. Jakobson.² Το πολιτισμικό σύστημα για τον Levi-Strauss είναι παράλληλο με αυτό της γλώσσας, δεδομένου ότι, όπως η γλώσσα είναι ένας κώδικας επικοινωνίας αντίστοιχα το ίδιο μπορούμε να πούμε και για τα κοινωνικά συστήματα.³ Και όπως πίσω από το φανερό περιεχόμενο της πρότασης οι γλωσσολόγοι ανακαλύπτουν τη γραμματική και το συντακτικό, τη δομή δηλαδή που γεννά όλη την ποικιλία των δυνατών προτάσεων και αποτελεί ουσιαστική πραγματικότητα, έτσι πίσω από τα κοινωνικά φαινόμενα οι κοινωνιολόγοι μπορούν να ανιχνεύσουμε τη βαθύτερη δομή της κοινωνίας τον τρόπο ζωής και σκέψης της.

Το καλύτερο εργαλείο για τη μελέτη ενός «πρωτόγονου» πολιτισμού είναι για τον Levi-Strauss η ανάλυση των μύθων του, διότι οι μύθοι ασχολούνται με τα μεγάλα προβλήματα της ζωής που η ανθρώπινη σκέψη συλλαμβάνει με τη μορφή

¹ Πρβλ. R. Deliege, *Levi-Strauss today. An introduction to structural anthropology*, Berg, Oxford 2004. E. Leach, *Levi-Strauss*, μετ. Δ. Μέλλος & Π. Τοπάλη, Πατάκης 2000. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, «Ο Claude Levi-Strauss και το έργο του» προλεγόμενα στο: C. Levi-Strauss *Άγρια Σκέψη*, Παπαζήσης, Αθήνα 1977, σσ. 10-84. Δ. Γκέφου-Μαδιανού, *Πολιτισμός και εθνογραφία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σσ. 114-130. C. Levi-Strauss και C. Clement, (συνέντευξη-συζήτηση) «Μαθήματα εφαρμοσμένου στρουκτουραλισμού» μετ. Μ. Δήτσα & Ν. Σκουτέρη-Διδασκάλου, στο *Ο Πολίτης*, τ. 125, Αθήνα 1994, σσ. 38-43. Ν. Σκουτέρη-Διδασκάλου, «Ο ενθουσιασμός της ψυχής κι εκείνος της τέχνης: Claude Levi-Strauss, Regarder Ecouter Lire», *Ο Πολίτης*, τ. 125, Αθήνα 1994, σσ. 44-51. Για την επιρροή του Levi-Strauss στη βρετανική ανθρωπολογία: Α. Κούπερ, *Ανθρωπολογία και Ανθρωπολόγοι*, μετ. Χ. Μιχαλοπούλου-Βέικου, Καστανιώτης, Αθήνα 2004, σσ. 277-304, κλπ.

² Πρβλ. τα έργα του C. Levi-Strauss, *Structural anthropology*, Basic Books, USA 1963, σσ. 1-96 και *Structural anthropology II*, Penguin Books, USA 1976, σσ. 3-48, όπου και αναλύεται συστηματικά το θεωρητικό υπόβαθρο του δορισμού καθώς και η συμβολή των Rousseau, Durkheim, Mauss, Boas, Jakobson στον δορισμό και γενικά στην ανθρωπολογία. Βλ επίσης την επιστημονική -αλλά και προσωπική- «εξομολόγηση» του ίδιου στο: C. Levi-Strauss και D. Eribon, (συνέντευξη-συζήτηση), *Μνήμες μακρινές και πρόσφατες*, μετ. Κ. Κολλέ, Ολκός, Αθήνα 1998. Τέλος για την επιρροή του από την ψυχανάλυση, την κυβερνητική, τον μαρξισμό, τη γεωλογία, καθώς και από τη δομική γλωσσολογία του Jakobson και την πολιτισμική ανθρωπολογία του F. Boas, βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, «Ο Claude Levi-Strauss και το έργο του», ό.π., σσ. 16-18. και σσ. 45-64.

³ C. Levi-Strauss, *Structural anthropology*, ό.π., σσ. 31-96

αντιθέσεων: κοσμολογικών (γη-ουρανός), φυσικών (Ανατολή-Δύση), μεταφυσικών (ζωή-θάνατος) και κοινωνικών (εμείς-άλλοι/ δικό μας-ξένο). Όλες αυτές οι αντιθέσεις είναι συνιστώσες της μεγάλης αντίθεσης Φύση-Πολιτισμός, η οποία συμβιβάζεται με τη γλώσσα, το συμβολικό σύστημα επικοινωνίας με το οποίο ο άνθρωπος ονοματίζει τη φύση, με την τεχνική που επιτρέπει στον άνθρωπο την ιδιοποίηση της φύσης και με την απαγόρευση της αιμομιξίας, που εξασφαλίζει την επικοινωνία των οικογενειών. Ως εκ τούτου ο Levi-Strauss θεωρεί τον πολιτισμό ως ένα σύστημα επικοινωνίας και ανταλλαγής αγαθών (οικονομία), γυναικών (γαμήλια συστήματα και ταμπού αιμομιξίας) και μηνυμάτων (γλώσσα).⁴

Πίσω από τους μύθους των λαών που μελέτησε ο Levi-Strauss, των Ινδιάνων της Ν. Αμερικής, βρίσκεται η άγρια σκέψη, η οποία συνίσταται στη μαστορική, την ικανότητα δηλαδή που επιτρέπει στον άγριο να καθιερώνει αναλογικές σχέσεις ανάμεσα στη ζωή της κοινωνίας του και στη φύση. Η αναλογία είναι ένας τρόπος σκέψης που στηρίζεται στην αντίθεση και την παραλληλία. Η άγρια σκέψη διαφέρει μεν από την εξημερωμένη, επιστημονική σκέψη των Δυτικών μεθοδολογικά, ωστόσο η λογική και η επιστήμη δεν αποτελούν προνόμια μόνο της δεύτερης, διότι η απαίτηση για αποκατάσταση αναγκαίων σχέσεων που συνιστούν εγκαθίδρυση τάξης διέπει τόσο την άγρια, όσο και την επιστημονική σκέψη.⁵ Κοντολογίς λέει ο Levi-Strauss «Η απαίτηση για τάξη βρίσκεται στη βάση της σκέψης που ονομάζουμε πρωτόγονη. Αλλά μόνο στο βαθμό που βρίσκεται και στη βάση κάθε σκέψης: γιατί είναι ευκολότερο να πλησιάσουμε τις μορφές της σκέψης που μας φαίνονται ξένες προς τη δική μας, αν τις δούμε μέσα από το πρίσμα των κοινών ιδιοτήτων τους».⁶ Επομένως οι διαφορές ανάμεσα στην πρωτόγονη (primitive mind) και την επιστημονική σκέψη (scientific thought) είναι ποιοτικού χαρακτήρα όσον αφορά μόνο τη μέθοδο που δουλεύει το μυαλό στις δύο περιπτώσεις, ωστόσο «το είδος της λογικής που χαρακτηρίζει τη μυθική σκέψη είναι τόσο αυστηρό, όσο και εκείνο της σύγχρονης επιστήμης και η διαφορά έγκειται όχι στην ποιότητα της διανοητικής διαδικασίας, αλλά στη φύση των πραγμάτων, στα οποία αυτή εφαρμόζεται.[...] Ο άνθρωπος πάντοτε σκεφτόταν εξίσου καλά και η βελτίωση έγκειται όχι σε μια υποτιθέμενη πρόοδο του ανθρώπινου νου, αλλά στην ανακάλυψη νέων περιοχών, όπου μπορεί να εφαρμόζει τις δυνάμεις του, οι οποίες δεν έχουν αλλάξει και δεν

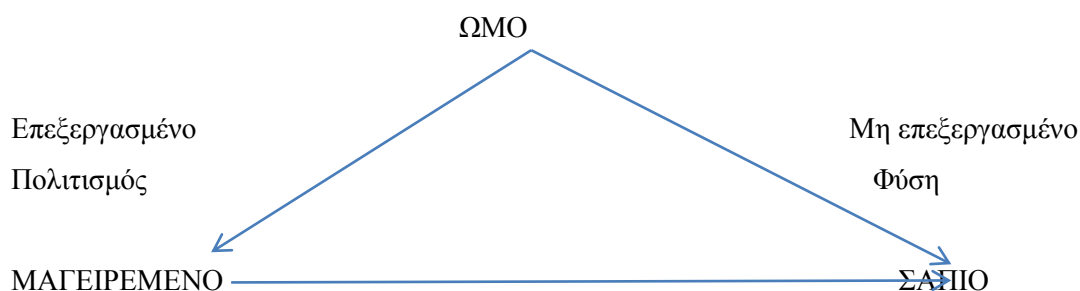
⁴ C. Levi-Strauss *Άγρια Σκέψη*, Παπαζήσης, Αθήνα 1977, σ. 206.

⁵ Claude Levi-Strauss, *Άγρια Σκέψη*, μετ. Ε. Καλπουρτζή, Παπαζήσης, Αθήνα 1977, σσ. 97-130. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, «Ο Claude Levi-Strauss και το έργο του» ό.π., σσ. 65-70.

⁶ Claude Levi-Strauss, *Άγρια Σκέψη*, ό.π., σ. 107.

αλλάζουν».⁷ Ο Levi-Strauss θεωρεί τους μύθους συστήματα επικοινωνίας και εργαλεία της άγριας/μυθικής σκέψης και των νόμων που τη διέπουν, η οποία έχει ως αντικείμενό της την κατανόηση της φύσης και της κοινωνίας.⁸

Όσον αφορά το πεδίο της διατροφής ο Levi-Strauss μέσα από την ανάλυση των μύθων των Ινδιάνων της Ν. Αμερικής διατυπώνει μια μαγειρική θεωρία, η οποία συνιστά την παγκόσμια δομή της μαγειρικής. Η τροφή προσφέρεται στον άνθρωπο σε τρία βασικά στάδια: ωμή, μαγειρεμένη και σάπια. Το μαγειρεμένο είναι η πολιτισμική μετατροπή του ωμού, ενώ το σάπιο είναι η φυσική του. Κάτω από το βασικό αυτό τρίγωνο υποβόσκει η διπλή αντίθεση ανάμεσα σε επεξεργασμένο/μη επεξεργασμένο από τη μια πλευρά και πολιτισμός/ φύση από την άλλη. Η μετατροπή του ωμού σε μαγειρεμένο είναι μια πολιτισμική διαδικασία, ενώ του ωμού και του μαγειρεμένου σε σάπιο είναι ένας φυσικός μετασχηματισμός.

Αυτές οι εμπειρικές κατηγορίες από μόνες τους είναι κενές περιεχομένου και δεν μας μαθαίνουν τίποτε για την κουζίνα της μιας ή της άλλης κοινωνίας. Μόνον η εθνογραφική παρατήρηση μπορεί να διευκρινίσει αυτό που ο κάθε πολιτισμός κατανοεί ως ωμό, μαγειρεμένο ή σάπιο και αυτό βέβαια δεν είναι απαραίτητα το ίδιο για όλους.⁹ Συνεπώς το τρίγωνο ωμό, μαγειρεμένο και σάπιο, περιορίζει το

⁷ C. Levi-Strauss, *Structural anthropology*, ό.π., σ. 230.

⁸ C. Levi-Strauss και D. Eribon, (συνέντευξη-συζήτηση), *Μνήμες μακρινές και πρόσφατες*, μετ. Κ. Κολλέ, Ολκός, Αθήνα 1998, σσ. 189-211. «[όλοι οι μύθοι που αναλύθηκαν στα Μυθολογικά ήταν] παραλλαγές πάνω σε ένα τεράστιο θέμα, τη μετάβαση από τη φύση στην κουλτούρα που είχε ως αντίτιμο την οριστική διακοπή της επικοινωνίας ανάμεσα στον ουρανό και τον επίγειο κόσμο». (ό.π., σ. 203) και [το πνεύμα των μύθων] βρίσκεται στους αντίποδες της καρτεσιανής μεθόδου, εξ αιτίας της άρνησης να διαιρεί τη δυσκολία, να δέχεται εν μέρει απαντήσεις, και εξαιτίας της αναζήτησης εξηγήσεων που αφορούν το σύνολο των φαινομένων». (ό.π., σ. 206). Για την ανάλυση των μύθων σύμφωνα με τη δομική μέθοδο βλ. σχετικά -πέρα από το έργο του ίδιου του Levi-Strauss- E. Leach, *Levi-Strauss*, ό.π., σσ. 113-156. R. Deliege, *Levi-Strauss today. An introduction to structural anthropology*, ό.π., σσ. 95-107. Ε. Σκουτέρη-Διδασκάλου, *Η τέχνη του λόγου στις παραδοσιακές κοινωνίες. Μέθοδοι προσέγγισης στο λαϊκό αφηγηματικό λόγο*, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 58-72.

⁹ C. Levi-Strauss, *Το ωμό και το μαγειρεμένο*, μετ. Μ. Λώμη, Αρσενίδης, Αθήνα 2001, σ. 11, όπου σημειώνεται: «σκοπός του βιβλίου αυτού είναι να φανερώσει με ποιόν τρόπο μπορούν κατηγορίες εμπειρικές, όπως το ωμό και το μαγειρεμένο, το φρέσκο και το σάπιο, το βρεγμένο και το καμμένο

σημασιολογικό πεδίο, αλλά «απ' έξω». Για όλες τις κουζίνες τίποτε δεν είναι απλά μαγειρεμένο, είναι μαγειρεμένο με κάποιον τρόπο. Ούτε πάλι υπάρχει η καθαρή έννοια του ωμού: μόνον ορισμένα τρόφιμα μπορούν να καταναλωθούν ωμά και αυτό εφ' όσον έχουν προηγουμένως πλυθεί, καθαριστεί, κοπεί και καρυκευτεί. Τέλος ακόμη και οι πιο επιδεικτικές στο σάπιο κουζίνες, δεν το αποδέχονται παρά μόνο μέσω ορισμένων οδών, αυθόρμητων ή κατευθυνόμενων.¹⁰

Πέρα όμως από αυτό το γενικό τρίγωνο ο Levi-Strauss εξετάζει δύο τρόπους μαγειρέματος που αντιπροσωπεύουν πολυάριθμους πολιτισμούς: το ψητό και το βραστό. Η ψητή τροφή επηρεάζεται άμεσα από τη φωτιά, καθώς βρίσκεται σε μια σχέση μη διαμεσολαβημένης ένωσης, ενώ η βρασμένη τροφή είναι αποτέλεσμα μιας διπλής διαδικασίας διαμεσολάβησης: από το νερό, στο οποίο βυθίζεται και από το δοχείο που περιέχει και τα δύο, τροφή και νερό. Έτσι θα μπορούσε να τοποθετήσει κανείς το ψημένο στην πλευρά της φύσης και το βραστό στην πλευρά του πολιτισμού. Πράγματι το βραστό απαιτεί τη χρήση ενός σκεύους που είναι κατ' αρχάς πολιτισμικό αντικείμενο. Αλλά και συμβολικά, εφ' όσον ο πολιτισμός δρα μεσολαβητικά μεταξύ του ανθρώπου και του κόσμου, το μαγείρεμα με το βράσιμο ασκεί μια μεσολάβηση, μέσω του νερού, ανάμεσα στην τροφή που ενσωματώνει ο άνθρωπος και σε ένα άλλο στοιχείο του φυσικού κόσμου: τη φωτιά.¹¹

Δεδομένου ότι το ψημένο προσιδιάζει στη φύση και το βρασμένο στον πολιτισμό, κάτω από αυτές τις κατηγορίες καλύπτεται και μια άλλη αντίθεση: μη επεξεργασμένη-επεξεργασμένη τροφή. Ωστόσο αυτή η τελευταία αντίθεση μπορεί να προσλάβει πολύ διαφορετικές αξίες, διότι δεν ορίζουν με τον ίδιο τρόπο όλες οι κοινωνίες το βρασμένο και το ψητό. Για πολλές κοινωνίες το ψητό συγγενεύει με το ωμό, δηλαδή με το μη επεξεργασμένο και το μαγειρευτό με το σάπιο. Η συγγένεια ψητού-ωμού είναι συχνά αποτέλεσμα ατελούς ψησίματος. Κάθε φορά το ψητό είναι ψημένο άνισα, είτε από τη μια ή την άλλη πλευρά είτε από μέσα ή απ' έξω. Η συγγένεια πάλι του βραστού με το σάπιο αναδεικνύεται σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες με εκφράσεις, όπως *rot rouiti*, για κρέατα μαριναρισμένα που βράζονται με

κλπ, καθοριζόμενες επακριβώς μόνο μέσα από την εθνογραφική παρατήρηση και υπό το πρίσμα ενός συγκεκριμένου κάθε φορά πολιτισμού, να χρησιμεύσουν σαν εννοιολογικά εργαλεία για τη διαμόρφωση αφηρημένων ιδεών και τη σύνδεσή τους σε προτάσεις». Πρβλ επίσης στο ίδιο έργο την ανάλυση των μύθων της καταγωγής της φωτιάς και του μαγειρέματος της τροφής. (ό.π., σσ. 92-107). Η θεωρία του μαγειρικού τριγώνου βρίσκεται κυρίως στον τρίτο τόμο των μυθολογικών, από όπου και οι παραπομπές που ακολουθούν: C. Levi-Strauss, «Petit trait d'ethnologie culinaire» στο: *L' origine des manieres de table*, plon, Paris 1968, σ. 396.

¹⁰ C. Levi-Strauss, «Petit trait d'ethnologie culinaire» ό.π., σ. 396.

¹¹ C. Levi-Strauss, «Petit trait d'ethnologie culinaire», ό.π., σ. 397.

λαχανικά ή ακόμη η γερμανική έκφραση Zu Brei zerkochtes Fleisch που σημαίνει: «ένα κρέας που σάπισε από το μαγείρεμα».¹² Επίσης το βραστό μαγειρεύεται μέσα σε σκεύος, ανακαλεί την κοιλότητα και εκφράζει μια ενδο-κουζίνα. Αντιθέτως το ψητό μαγειρεύεται χωρίς σκεύος, ανακαλεί την κυρτότητα και εκφράζει μία έξω-κουζίνα.¹³ «Το βραστό υπόκειται σε μια διαδικασία χωρίς να χάνει τις ουσίες του μέσα σε κλειστή κοιλότητα και συμβολίζει την κοσμική ολότητα. [...] Το βραστό είναι η ζωή, το ψητό ο θάνατος. Η λαϊκή παράδοση σε ολόκληρο τον κόσμο έχει να μας δώσει πολλά παραδείγματα του καζανιού της αθανασίας, αλλά κανένα για τη σούβλα της αθανασίας».¹⁴

Βρασμένο	Ψημένο
[διαμεσολάβηση νερού και αγγείου]	[απ'ευθείας από τη φωτιά]
Πολιτισμός	Φύση
Επεξεργασμένο	Μη επεξεργασμένο
Συγγενεύει με το σάπιο	Συγγενεύει με το ωμό
Ενδο-κουζίνα	Έξω-κουζίνα
Ζωή	Θάνατος

Αν το ψητό τοποθετείται δίπλα στο ωμό και τη φύση και το βραστό δίπλα στο σάπιο και στον πολιτισμό, λείπει μια τρίτη κατηγορία που να καταδεικνύει μαγειρική μορφή που πλησιάζει περισσότερο την αφαιρετική κατηγορία του μαγειρεμένου. Είναι το κάπνισμα που όπως και το ψήσιμο, ενέχει μία μη διαμεσολαβημένη διαδικασία -γίνεται χωρίς σκεύος και νερό-, αλλά αντίθετα με αυτό και όμοια με το βράσιμο, είναι μία μορφή αργού μαγειρέματος, το οποίο είναι ταυτόχρονα ομοιόμορφο και σε βάθος. Στη διαδικασία του καπνίσματος τίποτε δεν παρεμβαίνει, μεταξύ φωτιάς και κρέατος, εκτός από τον αέρα, όπως και στο ψήσιμο. Αλλά στη μια περίπτωση το στρώμα του αέρα μειώνεται στο ελάχιστο, ενώ στην άλλη αυξάνεται στο μέγιστο. Επίσης ενώ στην περίπτωση του ψησίματος απουσιάζουν τα εργαλεία, δεδομένου ότι ένα οποιοδήποτε ραβδί μπορεί να αντικαταστήσει τη σούβλα, στην περίπτωση του καπνίσματος η κατασκευή ενός μικρού κτίσματος, για να τοποθετηθεί το κρέας από τον άνθρωπο, είναι πράξη πολιτισμού. Υπ' αυτή την άποψη το κάπνισμα μοιάζει περισσότερο με το βράσιμο, ωστόσο οι κατσαρόλες είναι αγγεία

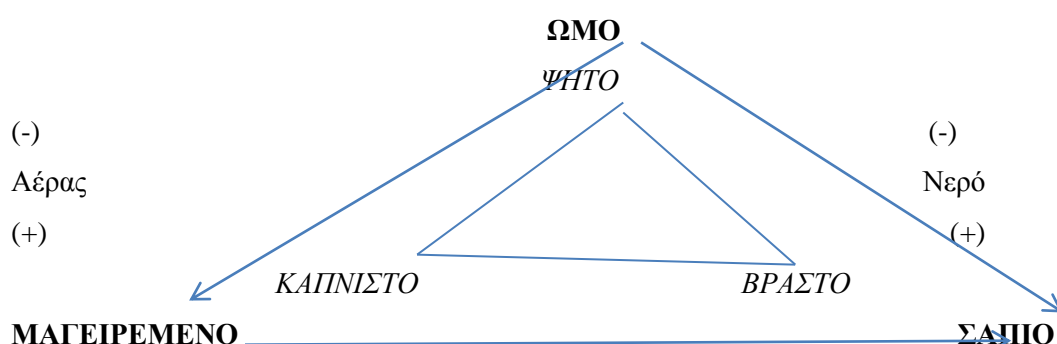
¹² C. Levi-Strauss, ό.π., σσ. 398-399.

¹³ C. Levi-Strauss, ό.π., σ. 400.

¹⁴ C. Levi-Strauss, ό.π., σ. 403.

που τακτοποιούνται και πλένονται με προσοχή, καθαρίζονται και αποθηκεύονται, για να επαναχρησιμοποιηθούν. Το κτίσμα για το κάπνισμα όμως είναι μια εφήμερη κατασκευή. Στην περίπτωση των Ινδιάνων της Γουιάνας μάλιστα το κτίσμα του καπνίσματος πρέπει να καταστραφεί αμέσως, διότι αλλιώς το θήραμα που καπνίζεται θα εκδικείται και θα ερχόταν να βρει τον κυνηγό.¹⁵

Τα σκεύη του βρασίματος θεωρούνται τα πιο διαρκή πολιτισμικά αντικείμενα, ενώ το βραστό καταναλώνεται άμεσα. Όσον αφορά το κάπνισμα δημιουργεί τρόφιμα που αντιστέκονται στη φθορά του χρόνου από όσα μαγειρεύονται με οποιονδήποτε άλλον τρόπο. Όταν το αποτέλεσμα είναι διαρκές, το μέσον πρέπει να είναι εφήμερο και το αντίθετο. Στο εσωτερικό λοιπόν του μαγειρικού τριγώνου ο Levi-Strauss χαράσσει ένα άλλο τρίγωνο που αφορά τις πιο απλές συνταγές, εφ' όσον έχουμε περιορισθεί σε τρεις τρόπους παρασκευής: το ψητό, το βραστό και το καπνιστό. Το καπνιστό και το βραστό αντιτίθεται όσον αφορά τη φύση του στοιχείου που παρεμβάινει ανάμεσα στη φωτιά και την τροφή, είτε είναι αέρας είτε είναι νερό. Το καπνιστό και το ψητό αντιτίθενται από τη μικρότερη ή μεγαλύτερη απόσταση του στοιχείου του αέρα. Το ψητό και το βραστό από την παρουσία ή απουσία νερού. Τα σύνορα μεταξύ φύσης και πολιτισμού, τα οποία μπορεί κανείς εύκολα να χαράξει παράλληλα με αυτά του νερού ή του αέρα, θέτουν, όσον αφορά τα μέσα, το ψητό και το καπνιστό από τη μεριά της φύσης και το βραστό από τη μεριά του πολιτισμού. Όσον αφορά τα αποτελέσματα, το καπνιστό από τη μεριά του πολιτισμού και το βραστό και το ψητό από τη μεριά της φύσης.¹⁶

¹⁵ C. Levi-Strauss, ό.π., σσ. 403-404.

¹⁶ C. Levi-Strauss, «Petit trait d'ethnologie culinaire», ό.π., σσ. 405-406.

Ωστόσο το σύστημα της μαγειρικής είναι πιο σύνθετο και συνεχώς προκύπτουν μαγειρικές κατηγορίες που συμπληρώνουν και μετασχηματίζουν το μοντέλο: η αποξήρανση και η συντήρηση, το μαγείρεμα στον ατμό, το τηγάνισμα, ο χθόνιος φούρνος, το ψητό στα κάρβουνα και στον φούρνο, είναι μαγειρικές τεχνικές που καθιστούν περίπλοκη τη δομή της μαγειρικής.¹⁷ Εάν τέλος λάβουμε υπ' όψη μας και διαστάσεις όπως ζωική-φυτική τροφή, τάξη, παρουσίαση και χειρονομίες του γεύματος, αλλά και αντιθέσεις, όπως άνδρες-γυναίκες, οικογένεια-κοινωνία, χωριό-ύπαιθρο, οικονομία-σπατάλη, ευγενείς-λαός, ιερό-βέβηλο, ελπίζουμε να ανακαλύψουμε, καταλήγει ο Levi-Strauss, στο ότι: «η κουζίνα κάθε κοινωνίας είναι μία γλώσσα, στην οποία μεταφράζεται ασυνείδητα η δομή της και, πολύ περισσότερο, αποκαλύπτονται οι αντιθέσεις της».¹⁸

¹⁷ C. Levi-Strauss, «Petit trait d'ethnologie culinaire», ό.π., σσ. 407-410.

¹⁸ C. Levi-Strauss, «Petit trait d'ethnologie culinaire», ό.π., σ.410. πρβλ επίσης την παρουσίαση των απόψεων του Levi-Strauss περί μαγειρικής από τους Βρετανούς ανθρωπολόγους J. Goody, *Cooking, cuisine and class. A study in comparative sociology*, Cambridge University Press, Cambridge 1982, σσ. 17-29 και E. Leach, *Levi-Strauss*, ό.π., σσ. 60-84. Χαρακτηριστική είναι η κριτική διάθεση που έχει ο E. Leach απέναντι στον Levi-Strauss και γενικά στο δομισμό, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι δεν παραδέχεται την αξία και την επιρροή του λεβιστρωσιανού δομισμού στην ανθρωπολογία.